

Нісевич С. І.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

“ПРЕРАФАЕЛІТСЬКЕ БРАТСТВО” І “МОЛОДА МУЗА В ТИПОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті здійснено спробу довести типологічну спорідненість і національну своєрідність англійського “Прерафаелітського братства” й української “Молодої музи”. Розглянуто закономірності виникнення та функціонування літературно-мистецьких організацій, проаналізовано аналогії та відмінності в меті, завданнях, естетичних принципах. Вказано на основні характеристики, зокрема такі, як революційне налаштування об’єднань проти індустріального суспільства, їхню зосередженість на культурі краси та свободі творчості, прагнення до синтезу мистецтв та ін.

Ключові слова: “Прерафаелітське братство”, “Молода муза”, типологічні відповідності, естетика, модернізм, синтез мистецтв.

В статті осуществлена попытка доказать типологическую родственность и национальную своеобразность английского “Прерафаэлитского братства” и украинской “Молодой музы”. Рассмотрено закономерности возникновения и функционирования литературно-художественных организаций, проанализировано аналогии и отличия в целях, заданиях, эстетических принципах. Указаны основные характеристики, в частности такие, как революционная настроенность объединений против индустриального общества, их сосредоточенность на культуре красоты и свободе творчества, стремление к синтезу искусств и др.

Ключевые слова: “Прерафаэлитское братство”, “Молодая муза”, типологические соответствия, эстетика, модернизм, синтез искусств.

In the article the attempt is made to prove the typological connection and the national originality of the English “Pre-Raphaelite Brotherhood” and the Ukrainian “Young Muse”. The regularities of appearance and functioning of the literary-artistic organizations are observed, the analogies and differences in the aims, tasks, aesthetic principles are analyzed. It is pointed to the main characteristics, especially such as the revolutionary opposition of these groups against the industrial society, their concentration on the cult of beauty and the freedom of creative work, striving for the synthesis of arts, etc.

Key words: the “Pre-Raphaelite Brotherhood”, the “Young Muse”, typological correspondences, aesthetics, modernism, the synthesis of arts.

Період XIX-поч. XX ст. став часом бурхливого розвитку світової культури і мистецтва та суттєвих змін у всіх сферах життя суспільства. В ньому з’являються універсальні явища, які поширюються світом і стають надбанням культури різних народів, не втрачаючи, однак, на національному ґрунті своїх неповторних рис [3, с. 211]. До таких універсальних явищ можна віднести появу численних літературно-мистецьких угруповань, таких як “Молода муза”, “Молода Бельгія”, “Молода Німеччина”, “Молода Польща”, що проголосили своїм гаслом символізм та служіння красі [6, с. 7]. Покоління молодих митців виступило проти академізму та канонізму в літературі. Вони тяжіли до експериментів, шукали нових засобів вираження, прагнули вийти за рамки реалізму. Література все частіше починає використовувати здобутки інших наук, таких як психологія, історія, філософія, мистецтвознавство тощо. Помітним стало зміщення акцентів на внутрішній світ і духовне життя героїв. Молодих поетів вабив світ краси, містики, таємничості і надчуттєвості, в який вони намагалися втекти від ворожого їм суспільства. Як наслідок, почали з’являтися нові теми, мотиви, жанри, тобто утворилась сприятлива літературна атмосфера для появи перших ознак модернізму, присутніх у творчості зазначених літературно-мистецьких об’єднань.

Типологічно спорідненим явищем в Англії став естетизм – літературна течія, причіники якої також схилилися перед красою, вважаючи її найвищою цінністю в мистецтві. Естетизм, у свою чергу, активізувався завдяки руху прерафаелітів ще в другій половині XIX ст. і став важливим чинником формування ранньомодерністських тенденцій не лише в Англії, а й у інших країнах, у тому числі й в Україні, вплинувши, зокрема, і на діячів “Молодої музи”. На жаль, вказаний зв’язок досі в українському літературознавстві не розглядався, не зважаючи на помітне в останні десятиліття поживлення наукового інтересу до проблем модернізму. Так, “Молода муза” стала об’єктом уваги таких науковців, як Б. Рубчак, М. Ільницький, Ю. Бірюльов, Н. Калениченко, С. Павличко, Н. Шумило та інші. Що ж до Прерафаелітського братства, то у радянській та пострадянській науці про літературу це питання залишається все ще мало дослідженим. На сьогодні ми маємо окремі напрацювання Г. Анікіна, К. Некрасової, Н. Соколової, проте діяльність вищезазначених угруповань у типологічному аспекті ще не була об’єктом наукового дослідження. Отож, у вказаній статті ми ставимо мету здійснити типологічно-порівняльне зіставлення “Прерафаелітського братства” і “Молодої музи” як літературно-естетичних шкіл, виявити їхні спільні і відмінні риси, визначити місце та роль у світовому контексті.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: простежити закономірності виникнення та функціонування “Прерафаелітського братства” і “Молодої музи”; виявити аналогії в напрямі діяльності, принципах, естетичних засадах, меті, завданнях цих об’єднань, а також на рівні тематики творів, мотивів, художніх засобів; проаналізувати літературно-мистецький дискурс їхньої творчості; довести типологічну спорідненість і національну своєрідність.

Прерафаелітизм як напрям в літературі та живописі став частиною постромантичного руху в англійській культурі. “Прерафаелітське братство” проіснувало порівняно недовго – з вересня 1848 до 1853 р. Проте “братство” і рух прерафаелітів – це не зовсім одне і те ж, адже прерафаелітизм як естетичний рух розвивався і після розпаду “братства”. В “Прерафаелітське братство” входило семеро людей: художники Х. Хант і Міллес, поет і художник Д. Г. Россетті, його брат – літературний і художній критик Вільям Майкл Россетті, художник Джеймс Коллінсон, художник і критик Фредерік Джордж Стівенс, скульптор Томас Вулнер. Близькі “братству” були та-

кож художники Форд Медокс Браун, Уолтер Деверелл, Артур Хюз і Чарльз Олстон Коллінз. В 1856 р. в Оксфорді виникло нове “Братство прерафаелітів” під впливом Д. Г. Россетті. До нього ввійшли, окрім самого Россетті, Уільям Морріс, художник Едвард Берн-Джонс, поет і критик Алджернон Чарльз Суінберн [1, с. 267].

Термін “прерафаеліти” означає, що виключається вплив послідовників Рафаеля – рафаелітів, які профанували його досконале мистецтво. Одночасно прерафаеліти приймають прекрасне мистецтво попередників Рафаеля, які сприятливо вплинули і на його власне мистецтво [1, с. 267].

Як стверджує Є. С. Чернокова, значення творчості прерафаелітів і зараз оцінюється по-різному: від революції в мистецтві (Гонт, Фредерман, Хілтон) – до простого новаторства в техніці живопису (А. Чегодаєв). Вона погоджується з думкою К. Некрасової, що рух починався зі спроби оновлення живопису, а вплинув на розвиток літератури і всієї англійської культури в цілому. Рух був дуже неоднорідним, його об’єднувала тільки неприйнятність для всіх академічного мистецтва, потяг до літератури і свідомий вибір найбільш значущих сюжетів (Біблія, Шекспір, античні міфи, середньовічні легенди, поезія англійських романтиків початку століття) та принципові зміни в техніці живопису [7].

Відродження мистецтва під впливом середньовічної “щирості” (замість вікторіанських умовностей), нове відкриття минулого спричинили появу нової зображальності в поезії, живописі і прикладному мистецтві. Прерафаелітська естетика досягла об’єднання буквального і символічного планів, коли найбільш високі символи-узагальнення сполучаються з точною “мірою природи” в зображенні реальності. Матеріальність абстрактного, духовність чуттєвого – знакові риси естетики прерафаелізму [7].

Пізня творчість прерафаелітів пов’язана з естетизмом. В. Пейтер називав прерафаелітів “естетичною школою в живописі”. Дослідники (Гонт, Шестаков) називають імена прерафаелітів серед тих (Рескін, Вістлер, Пейтер, Свінберн, Вайльд, Бердслі), хто створив культ художника, естета, поціновувача краси понад усе. Важливим вважається і зв’язок “прерафаеліти – Бердслі – модернізм” [7].

Початком “Молодої музи” як мистецької течії можна вважати появу в 1906 р. журналу “Світ”, до складу редакції якого ввійшли В. Бирчак, П. Карманський, О. Луцький та М. Яцків. Сама ж “Молода муза” була створена роком пізніше – в 1907 р. Звідки пішла назва – сьогодні сказати важко. М. Рудницький твердив, що її придумав О. Луцький; в спогадах П. Карманського вона виводиться з новели М. Яцківа “Доля молоденької музи”. Дехто приписує її Б. Лепкому [6, с. 7]. “Молода муза” існувала порівняно недовго – якихось сім-вісім років. Але вона вписала свою сторінку в історію української літератури, була певним етапом на шляху її дальшого розвитку [6, с. 14]. До складу “Молодої музи” входили Михайло Яцків, Петро Карманський, Василь Пачовський, Богдан Лепкий, Степан Чарнецький, Володимир Бирчак, Сидір Твердохліб, Остап Луцький та інші. Близьким до цієї групи був юний тоді Михайло Рудницький, що під її крилом починав свою літературну діяльність.

“Молода муза” не була організацією, яка веде облік своїх членів чи має розроблений статут і програму. Це був радше клуб літераторів, до якого тяжіло чимало молоді, яка працювала в різних галузях мистецтва: композитор Станіслав Людкевич, скульптор Михайло Паращук, живописець Іван Северин, скрипаль і маляр Іван Косинин, фейлетоніст Осип Шпитко ... [6, с. 5]. В контактах з “Молодою Музою” були діячі польської культури – письменники В. Оркан і Ю. Єдліч, художники К. Сіхульський, В. Блоцький, Ю. Водинський, скульптор З. Курчинський [2, с. 23].

Члени “Молодої музи”, як і “Прерафаелітського братства”, – особистості з індивідуальною системою поглядів, власними переконаннями, проте спільними для них були декадентські настрої та прагнення оновити національну літературу, збагатити свіжими формами та засобами. Важливо, що молодомузівці виникли на хвилі сецесійного руху, філософсько-естетична програма якого в Україні формувалась, як вважає Бірюльов, під впливом поглядів Д. Рескіна і У. Морріса, що мріяли про активний вплив мистецтва на життя та перетворення суспільства естетичними засобами. У програмному маніфесті “Молодої музи” (1906) О. Луцький наголошував, що ця організація є не що інше, як відомий напрям декадентський, символістичний, сецесійний, модерністичний ... [2, с. 23]. Він сформулював основні принципи нового напрямку, які базувалися на відмові від народницьких тенденцій в літературі і орієнтації на західноєвропейський символізм [5, с. 131]. За словами П. Карманського, молодомузівці шукали нову форму, нові вирази, намагалися зробити свої творчі засоби витонченішими ... Одні з них задивлялися на Близький Захід, на “Молоду Польщу”, інші спрямовували свій погляд набагато далше [5, с. 131]. Знайомство з вершинними явищами нової західноєвропейської літератури передбачало засвоєння і розвиток їх на національному ґрунті. Молодомузівці “хотіли створити якусь платформу, – пише Б. Рубчак, – якусь програму для власного українського символізму. Не маючи в своєму народі ні Бодлера, ні Тютчева, ні Норвіда, вони змушені були створювати з нічого” [Цит. за: 5, с. 131].

Творчість представників “Молодої музи”, як і прерафаелітів, позначена художнім новаторством, ідеями модернізму; вони не сприймали побутовий реалізм, описовість старої школи епічного письма [6, с. 10]. Джерелом натхнення для молодомузівців послужив символізм, так само як і для прерафаелітів, до якого їх привело захоплення Середньовіччям. Символізм у їхній творчості “переходить у містицизм, у прямування до чогось таємничого, надчуттєвого і неземного” [6, с. 8], за що в свій час І. Франко й критикував членів цього об’єднання. “Молода муза” не проголошувала категоричного розриву зі школою “старого” реалізму, а прагнула поєднати традицію із новими західноєвропейськими віяннями [6, с. 12]. Так само і прерафаеліти, згідно з Рескіним, намагалися продовжити традиції раннього Відродження і романтизму та надати їм сучасної інтерпретації [1, с. 275].

Багато типологічних відповідностей можна відшукати і в меті, завданнях, тематиці та мотивах їхніх творів, використанні засобів суміжних мистецтв. Так, прерафаеліти, засуджуючи утилітаризм буржуазного індустріального суспільства, виступили зі своєю художньою програмою, прагнучи до пошуків правди, краси і мрії [1, с. 266]. Естетичне новаторство прерафаелітів, як було зазначено, сприймалось сучасниками як революція в мистецтві. Але саме в мистецтві, оскільки вони мало цікавилися політикою, хоча і не поривали зв’язків з соціальними і

моральними витоками мистецтва. Їхнє бунтарство проявилось в критиці вікторіанського суспільства, вони виступали за емоційне розкріпачення людини, за її залучення до краси мистецтва, в той же час їх поклоніння красі містило в собі протест проти звиродніння індустріального суспільства. Як правило, їхній культ краси не мав нічого спільного з “мистецтвом для мистецтва” – лозунгом нової естетичної течії, яка в цей час появилася у Франції, Д. Г. Россетті не признавав формули “мистецтво для мистецтва”, вважаючи, що мистецтво ставить перед собою серйозну суспільну ціль – розкрити драматичний стан душі людини [1, с. 266].

Мета усіх молодомузівців – служіння красі, як і в прерафаелітів, не зводилась до гасла “мистецтво для мистецтва”, оскільки вони не відмежовувались від соціальної проблематики, але активно відгукувались на людську долю та використовували у своїх творах суспільні мотиви. Завданням “молодомузівців” було піднесення художньої культури в українській Галичині на основі широкого використання нових виражальних засобів, головним чином з арсеналу сецесії та символізму [2, с. 23].

Спільними для англійських та українських письменників були й мотиви смутку, туги, болю від нерозділеного кохання, розчарувань, зневіри, природи ..., які домінували, приміром, у творах Д. Г. Россетті “Білий корабель”, П. Карманського “З теки самовбивці” та ін. Тонке відчуття природи як джерела спокою і забуття властиве, наприклад, С. Чарнецькому, Б. Лепкому, А. Суїнберну.

Шукаючи спільні мотиви, суголосні своїм естетичним смакам, в літературі інших народів, представники англійського та українського угруповань вдавалися до перекладу зарубіжних письменників і поетів. Прерафаеліти проявили велику зацікавленість до літератури інших країн і народів, розширивши, завдяки цьому, сферу міжлітературних зв'язків. Д. Г. Россетті перекладав Війона та італійських поетів, У. Морріс використовував у своїй творчості скандинавські мотиви. Прерафаеліти відкрили англійцям Едгара По і Уолта Уїтмена [1, с. 274-275]. Суїнберн як літературний критик сміливо співставляв дар Діккенса з генієм Шекспіра; він був першим в англійській критиці, хто вказав на обдарування Бодлера [1, с. 270].

Творами та ідеями зарубіжних письменників і філософів, таких як Ніцше, Ібсен, Метерлінк, цікавились і молодомузівці. Саме в їхніх творах, на думку Г. М. Лісної, Луцький знаходить “тепло і спокій”, які так необхідні сучасній людині, “що втратила всяку віру і надію” [5, с. 133]. Одним з найулюбленіших їхніх письменників був Шарль Бодлер [6, с. 10] – послідовник Едгара Аллана По, який “в своїх теоретичних міркуваннях посилив думки По і підняв їх із цілком практичної сфери до містичних висот, надаючи формі поезії священних, навіть магічних властивостей” [Цит. за: 6, с. 9]. Не випадково, сучасний американський славіст Богдан Рубчак у ґрунтовному дослідженні джерел “Молодої Музи” починає її історію із США – від Едгара По, який по-своєму поєднав у поезії європейські романтизм та містицизм з американським прагматичним підходом [6, с. 9].

Бодлера перекладали – більше завдяки посередництву німецьких та польських трансформацій, ніж з оригіналу – і О. Луцький, і М. Рудницький, і М. Яцків (вірші в прозі) [6, с. 10]. Сприяли розвитку української літератури й численні переклади С. Твердохліба. Перекладаючи твори з іноземної мови на українську і навпаки, молодомузівці не тільки черпали інформацію про тогочасні літературні тенденції, але й скеровували твори українських письменників в загальноєвропейське русло.

Співставляючи основні характеристики літературно-художніх об'єднань, не можна не згадати про визначальну рису, що окреслила сферу та напрями їхньої творчості, а саме – прагнення до синтезу мистецтв. Вона проявляється вже в самій сутності зазначених організацій, оскільки вони об'єднують представників різних видів мистецтва, проте реалізація такого синтезу не позбавлена національних особливостей. Так, англійська традиція синтезу мистецтв головним чином заснована на прагненні наблизити літературу і живопис; причому абсолютно очевидно, що в цьому “синтезі” провідну роль відігравала література і найавторитетнішими в цьому плані стали естетичні ідеї Рескіна [1, с. 270]. Своєрідність прерафаелітизму як напряму заключалася саме в тому, що в ньому одночасно розвивались живопис, поезія, література і художня критика. Багато художників прерафаелітів були одночасно і поетами, так, що в їхньому живописі переважала орієнтація на літературну естетику [1, с. 271]. До них, насамперед, належав поет і художник Д. Г. Россетті. Він вніс в поезію принцип живописності, а в живопис – образи і сюжети фольклорних і літературних творів, мріяв про синтез мистецтв (права, за винятком музики). Ідея взаємодії живопису і поезії пронизує прерафаелітський журнал “Джерм”, що видавався в 1850 р. за пропозицією Д. Г. Россетті. Вірші і гравюри в цьому журналі були на одну тему. На думку Д. Г. Россетті, всі “брати”-прерафаеліти повинні були бути поетами і художниками. І все-таки Д. Г. Россетті, перш за все, був поетом; його живопис звернений до літературних тем [1, с. 271]. На картинах Д. Г. Россетті відтворювались літературні сюжети, а в його віршах створювались живописні, зримі, декоративні образи. Він прагнув до того, щоб картина викликала у глядача поетичний настрій, як при читанні віршів, а вірш справляв таке ж сильне враження єдиним прекрасним образом як картина [1, с. 271-272].

Д. Г. Россетті також писав “Сонети до картин” творів відомих художників. Наприклад, “До “Мадонни на скелях” Леонардо да Вінчі”, “До “Венеціанської пасторалі” Джорджоне” та ін. [1, с. 272]. Прерафаеліти часто створювали картини за мотивами артурівських легенд та шекспірівських п'єс. Так, У. Морріс намалював картину “Королева Гвіневра” [1, с. 273], Ф. М. Браун – “Ромео і Джульєтта”, Міллес прославився своєю картиною “Офелія” [1, с. 274] тощо.

Серед молодомузівців не було поетів і художників в одній особі, хоча чітке прагнення до синтезу мистецтв, а відповідно до запозичення засобів інших видів мистецтв, насамперед живопису і музики, притаманне багатьом їхнім творах. Це проявляється і в змісті, і в формі, і в стилі написання. Різновидом реалізації взаємовпливу мистецтв стали і численні ілюстрації, створені членами “Прерафаелітського братства”, що в свою чергу, врешті решт, зумовило суттєві зміни у видавничій справі. Ілюстрації стали справжніми художніми творами, які прекрасно доповнювали текст. Внаслідок цього У. Морріс і Е. Берн-Джонс організували видавництво Кельмскотт Пресс, яке видавало твори з ілюстраціями, виконаними в стилі старих мініатюр в рукописних книгах [1, с. 273].

В українській літературі прикладом поєднання тексту і малюнку може служити книга В. Пачовського “Ладі й Марені терновий огонь мій”, ілюстрована алегоричними картинками І. Косиніна, В. Котарбінського, Арнольда Бекліна, Сандро Ботічеллі, Франца Штука, Франціска де Гойа та ін. [4, с. 183]. Синтез мистецтв проявився і в запозиченні мистецьких тем та образів, відтворених у літературних творах прерафаелітів. Так, герой твору Д. Г. Россетті “Рука і душа” (1850) – молодий художник Кьяро дель Ермо, який живе у XIII ст. в м. Пизе, і нагадує самого Д. Г. Россетті [1, с. 283]. Вміло оперували мистецькими образами і представники “Молодої музи”, такі як М. Яцків – “Боротьба з головою”, “Сфінкс”, В. Пачовський – “Жертва штуки” та ін.

Українські молодомузівці часто вдавалися до засобів суміжних мистецтв, особливо музики й живопису. Це було дуже характерним для тогочасної української літератури [...]. В оповіданні “Сфінкс” Яцків писав: “Учений орудує системою, маляр і різьбар площиною, музик сферою, актор рухом, а ми тим всім і ще чимось більше. В мертвм слові маємо воскресити краску, пластику, тон, рух, ідею і ще щось більше, і се наша тайна”. Уже на схилі років письменник казав: “Малярство, різьба і музика тісно зв’язані з моєю творчістю”. Живописно-музична стихія в Яцкова виявляється по-різному: світ подається то через сприйняття вразливого митця, то автор “запозичує” з живопису принцип композиційної структури, то, нарешті, будує тропи, особливо при зображенні пейзажів, щедро користуючись музичними та живописними асоціаціями [8, с. 11]. Особливо “молодомузівці” намагалися зблизити свої твори з музикою, писали “містерії”, “симфонії”, “символічні картини” і т. п. “Лірична драма з ілюстраціями” “Ладі й Марені терновий огонь мій” В. Пачовського і будується як музичний твір [4, с. 191].

Як бачимо, синтез мистецтв домінує в творчості і “Прерафаелітського братства”, і “Молодої музи”, хоча в українській літературі спостерігаються найтісніші зв’язки з музикою, в той час як в англійській – з живописом, що є національною особливістю цих літератур.

Таким чином, незважаючи на те, що “Прерафаелітське братство” і “Молода муза” виникли в різних країнах і в різний період, їхня діяльність характеризується багатьма спільними рисами. Найсуттєвіші з них – категоричне неприйняття індустріального суспільства, заперечення традиційних форм і засобів відображення дійсності, пошук шляхів до утвердження нових естетичних ідеалів, проголошення свободи в творчості, прагнення до синтезу мистецтв та своєрідна інтерпретація культу краси. Проте, якщо естетика “Прерафаелітського братства” формувалась під впливом ідей Дж. Рескіна та захоплення Середньовіччям, його романтизмом та містикою, то молодомузівці черпали натхнення в західноєвропейському символізмі. Обидві літературно-мистецькі групи сприяли утвердженню модерністських ідей та оновленню літератури.

Література:

1. Аникин Г. В. Эстетика Джона Рёскина и английская литература XIX века / Геннадий Викторович Аникин. – Москва : Наука, 1986. – 318 с.
2. Бірюльов Ю. О. Мистецтво львівської сецесії / Юрій Олександрович Бірюльов. – Львів : Центр Європи, 2005. – 184 с.
3. Історія світової та української культури : [підруч. для вищ. закл. освіти] / В. А. Греченко, І. В. Чорний, В. А. Кушнерук, В. А. Режко. – К. : Літера, 2000. – 464 с.
4. Калениченко Н. Л. Українська література кінця XIX – початку XX ст. Напрями, течії / Ніна Лукинична Калениченко. – К. : Наукова думка, 1983. – 255 с.
5. Лесная Г. М. Литературное объединение “Молодая Муза” у истоков украинского символизма // Вестник МГУ. Серия 9. Филология. – 2003. – № 3. – С. 129-134.
6. Поети “Молодої Музи” / [упоряд., автор передм. М. М. Ільницький]. – К. : Дніпро, 2006. – 672 с.
7. Чернокова Євгенія Семенівна. Поезія Кристини Россетті у контексті естетики прерафаелітизму : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 01. 04 [Електронний ресурс] / Є. С. Чернокова. – Дніпропетровськ, 2003. – Режим доступу до автореф. : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/5174.html>
8. Яцків М. Ю. Новели / [редкол. : В. І. Данканич та ін. ; упоряд. і авт. вступ. ст. М. М. Ільницький]. – Львів : Каменяр, 1985. – 200 с.